

sedbo delovnih mest v mestni upravi, plačami oziroma njihovim povišanjem), s službenimi oblekami in disciplino mestnih uslužbencev, s financami (financiranjem občinske uprave in mestnim proračunom), s komunalno ureditvijo, dodeljevanjem občinskih podpor, poročnimi dovoljenji, s prošnjami za sprejem v špital, z napotitvami v prisilno delavnico, s šolstvom (plačevanjem učiteljev) ter z lopami in pristaniščem na Lentu (zakup, tarife uslug). Precej je mariborske mestne svetnike zaposlovala tudi prometna problematika. Navduševale so jih malo utopične ideje o parniški plovbi po Dravi, uspešno pa so si prizadevali za navezavo Maribora na železnico iz Velike Kaniže (preko Ptuja in Pragerskega). Velika pridobitev za Maribor je bila selitev sedeža lavantinske škofije, ki je bila izvedena v letih 1854–1859, v obravnavanem času pa je mariborska mestna oblast iskala primerne prostore za rezidenco. Med zanimivostmi iz zapisnikov bi omenil še dodelitev podpore za odhod v toplice, ki je je bil v znesku 10 goldinarjev deležen (pisar?) Franc Haus (40/9, str. 43), in reševanje prostorske stiske mariborske bolnišnice z nakupom Prosenjakove vile (40/13, str. 60).

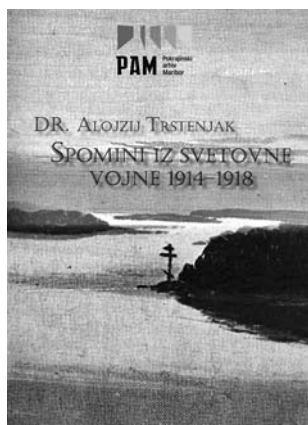
Publikacijo zaključujejo povzetki v nemškem in angleškem jeziku, seznam uporabljene literature in virov, kazalo objavljenih dokumentov, imensko kazalo in priloge.

PAM s 40. zvezkom GZM uspešno nadgrajuje pomemben del svojega poslanstva – posredovanje arhivskega gradiva uporabnikom. Avtorici mag. Zdenki Semlič Rajh in vodstvu arhiva gresta zahvala in priznanje za dobro zastavljen in korektno izveden začetek projekta objave tega pomembnega zgodovinskega vira v celoti, pričakovana odmevnost in uporabnost te kritične izdaje pa naj jima bosta spodbuda pri vztrajanju na začrtani poti.

Aleksander Žižek

Alojzij Trstenjak: Spomini iz svetovne vojne 1914–1918

Maribor: Pokrajinski arhiv Maribor, 2015, 167 strani



V Pokrajinskem arhivu Maribor smo v okviru obeleževanj stoletnice začetka prve svetovne vojne izdali dnevnik pravnika, lokalnega zgodovinarja in visokega političnega uradnika dr. Alojzija Trstenjaka (1887–1964) z naslovom *Spomini iz svetovne vojne 1914–1918*. Pričujoči dnevnik je del osebnega fonda Trstenjak Alojzij, ki ga hranimo v Pokrajinskem arhivu Maribor. Svoje osebno gradivo je Trstenjak podaril oziroma v manjši meri prodal mariborskemu arhivu malo pred svojo smrtjo, to je v letih 1962 in 1963. Fond obsega šest arhivskih škatel skrbno zbranih dokumentov. Del dokumentov prikazuje pestro in s političnimi obračunavanji zaznamovano Trstenjakovo službovanje v politični upravi Slovenije v letih 1920–1945, drugi del pa zavzemajo številni rokopisi Trstenjakovih krajevnozgodovinskih, gospodarskih, pravniških in etnografskih razprav, nanašajočih se na Ormož in okolico.

Največjo vrednost daje fondu Trstenjakov dnevnik *Spomini iz svetovne vojne 1914–1918*, ki ga sestavljajo trije deli: V avstro-ogrski vojski, V ruskem vojnem ujetništvu od 28. 3. 1915 do 2. 4. 1918 in V jugoslovanski legiji (Dobrovoljski korpus Srbov, Hrvatov in Slovencev) od 9. 4. 1918 do 31. 12. 1919. Prvi del je pisan deloma v rokopisu in deloma v tipkopisu, preostaa dva dela pa le v tipkopisu. Trstenjak je dnevnik, kot je razvidno na več mestih v 'Spominih', pisal dnevno, tako na bojišču na prvi bojni črti kot pozneje v času bivanja v Rusiji. Nanj je nadvse skrbno pazil in si prizadeval, da ne bi prišel v roke sovražniku. Kljub temu izvornik ni ohranjen. Dnevnik je po prihodu domov, kot kaže, v več izvodih prepisal, ga uredil in dopolnil ter ga ponudil v odkup Banovinskemu arhivu v Mariboru in nekaterim drugim inštitucijam (Narodni muzej v Ljubljani,

Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani). Nekaj krajših izsekov iz dnevnika, predvsem tistih o revoluciji in državljanski vojni v Rusiji leta 1917, je objavil v dnevnem časopisu (*Jutro*, 1926), vožnjo iz Samare na sever Rusije pa je opisal v knjigi *Dobrovoljci – kladivarji Jugoslavije 1912–1938*. Mariborski banovinski arhivar Franjo Baš je novembra 1940 tako ocenil, da imajo 'Spomini' zgodovinski pomen kot izpoved, ki jo je avtor tekoče pisal v vojnem času. »*So doprinos k zgodovini slovenskega človeka, častnika, v času svetovne vojne in kot taki podajajo iskreno izpoved o mišljenju časa in generacije in gledanja na razmere carske in revolucijske Rusije,*« je zapisal. Priporočal je odkup in uvrstitev dnevnika v javno zbirko, do katerega pa zaradi pomanjkanja sredstev pred vojno ni prišlo.¹

Kot uvod v Trstenjakove 'Spomine' smo dodali še obsežno študijo o poklicni poti Alojzija Trstenjaka od leta 1920, ko je dobil prvo zaposlitev pri Okrajnem glavarstvu na Ptuj, do aretacije 12. 5. 1945 in prisilne upokojitve novembra istega leta. Seznan nas z uradniško kariero Alojzija Trstenjaka, zaznamovano z vzponi in padci, ter ob tem dodobra razkrije politična in strankarska nasprotja v tridesetih letih dvajsetega stoletja v srezih Ljutomer in Dolnja Lendava. Vanje je bil, sicer proti svoji volji, vpleten tudi Trstenjak kot najvišji politični uradnik v srezu. S pomočjo študije se lepo razkrijejo nekatere Trstenjakove osebnostne in značajske poteze ter njegova politična oziroma svetovnonazorska usmeritev. Uvodni del nedvomno potrjuje ugotovitev, da je bil Trstenjak kot politični uradnik vso svojo kariero zavezan spoštovanju prava in zakonov ter da je ostro zavračal politične pritiske te ali one politične opcije. Študijo bogatijo fotografije Alojzija Trstenjaka kot sreskega načelnika v Dolnji Lendavi (1932–1934) in predstojnika mestne policije v Mariboru (1935–1939).

Ob urejanju 'Spominov' se je porajalo vprašanje, koliko in kako posegati v avtorjevo izvorno besedilo. Kot izobraženec in pravnik je Alojzij Trstenjak »Spomine« pisal v jasnem, razločnem in kljub nekaterim arhaizmom dobro razumljivem jeziku. Zato so posegi lektorja v 'Spominih' bolj redki. Večinoma zaobsegajo manjše pravopisne napake, stavčna ločila in mestoma tudi besedni red stavčnih členov. Po današnjem pravopisu smo uskladili sklanjanje krajevnih imen. Te Trstenjak včasih zapiše v starejši, danes nedopustni obliki. Z ohranitvijo izvorne strukture teksta in nekaterih Trstenjakovih tvorjenk in prevodov smo poskušali kar najbolj plastično preslikati podobo takratnega časa, izpričano tudi skozi besedilne in skladske značilnosti dnevnika. Nekatere starejše, danes redko rabljene izraze oziroma hrvatizme, smo pustili nedotaknjene in jih napisali v kurzivi. Prav tako smo ohranili ustaljene, takrat splošno uporabljene strokovne vojaške izraze ali besede, povezane z vojaškim življenjem. Tudi te smo pisali v poševnem tisku oziroma v narekovajih. V besedilu se na več mestih pojavljajo ruski izrazi, ki jih je Trstenjak navadno poskušal sloveniti. Te smo praviloma zapisali v narekovajih, tiste, ki jih ni moč razumeti, smo raje prevedli in pojasnili. Trstenjakova izjemna natančnost in doslednost, ponekod za bralca že skoraj preveč pikolovska, se najbolj kaže v zapisovanju krajevnih imen. Na premikih z bojišča na bojišče oziroma iz enega ujetniškega taborišča v drugega podrobno navaja traso poti s prevoženimi razdaljami tako v kilometrih kot v ruskih vrstah. V letih 1914 do 1919 je tako prepotoval današnjo Hrvaško, severno Srbijo (Vojvodino), Madžarsko, zahodni del Romunije, Avstrijo, Češko, Slovaško, Poljsko, Ukrajino, Rusijo, ob vračanju iz Rusije pa še Francijo in Jugoslavijo. Večino krajev, zapisanih v dnevniku, najdemo na zemljevidih še danes, z izjemo nekaterih manjših zaselkov in železniških postaj. Zaradi tega je mogoče Trstenjakovi poti po brezmejnih ruskih prostranstvih skoraj do potankosti slediti in jo podoživeti. Trstenjak je imena krajev večinoma slovenil, zlasti ruske, ponekod pa je v pojasnilo dodal v oklepaju še takratno poimenovanje naselja. Ker se je politična

¹ Univerzitetna knjižnica Maribor, Rokopisna zbirka – Ms 310. Pismo Franja Baša Alojziju Trstenjaku, november 1940.

pripadnost krajev, skozi katere je potoval, do danes večkrat menjala, so se seveda spreminjala tudi uradna poimenovanja krajevnih imen. Zapise Trstenjakovih krajevnih imen smo načeloma pustili v prvotni obliki. Popravili smo le očitne črkovne napake ali napačno postavljene akcente. Na mestih, kjer se nam je zdelo potrebno in kjer bi bilo morda težje ugotoviti, kateri kraj je imel v mislih, smo v uredniških opombah zapisali današnje poimenovanje. Pri daljših potovanjih so za večjo preglednost in lažje spremljanje premikov dodane še karte poti v različnih merilih. Tretji del spominov bogati tudi nekaj dragocenih fotografij iz službovanja v 'dobrovoljskem' korpusu na severu Rusije, v okraju Murmansk. Celotno besedilo pojasnjujejo sprotne opombe. Številne je dodal že Trstenjak, druge pa so opombe urednika, ki se nanašajo na razlago krajevnih imen, prevode iz nemščine in na nekatere dele v dnevniku, ki zaradi celovitejšega razumevanja in poznavanja zgodovinskega okvira terjajo strokovna pojasnila.

Trstenjakovi 'Spomini' so zaradi njegove izpričane objektivnosti in doslednosti odlični vir za spoznavanje razmer v avstro-ogrski armadi v letih 1914 in 1915 na bojiščih v ruski Poljski in na Karpatih v Galiciji ter za razumevanje pogosto ne najbolj prijateljskih odnosov med častniki različnih narodnosti avstro-ogrsko armade. Pretresljivi so Trstenjakovi opisi jurišev – tem je kot poveljnik čete sam načeloval – na sovražnikove dobro utrjene in z bodočo žico zavarovane postojanke na enem izmed gorskih sedel v Karpatih. Kljub ugotovitvam častnikov na terenu, da napadi brez resne podpore topništva ne morejo uspeli in da Rusovi ni moč pregnati s sedla, so višji avstro-ogrski poveljniki brez najmanjše trohice usmiljenja in trezne presoje razmer pošiljali v gotovo smrt vedno nove in nove skupine vojakov. Iz Trstenjakovega ujetniškega življenja v Rusiji najbolj pritegnejo opisi dogajanja ob februarški in oktobrski revoluciji leta 1917 ter državljanske vojne, ki se je kmalu razplamtela. To je kot ujetnik v Astrahanu s tovariši sam neposredno doživel in se le za las izognil krogli nekega Kozaka. Ob tem se razkrijejo Trstenjakove simpatije do prve ruske revolucije in do odstopa carja, ne pa tudi do njenega nadaljevanja, to je boljševistične revolucije. Slednjo je zavračal, saj ni odobral nereda ob odsotnosti vsakršnih oblasti, pojava nediscipline med ruskimi vojaki, nespoštovanja predpostavljenih in tudi ne ruskega izstopa iz vojne. Ob številnih popotovanjih iz enega vojnega taborišča v drugega Trstenjak že skoraj s simpatijo in naklonjenostjo opisuje mogočno in brezmejno rusko pokrajino ter njeno preprosto, kmečko prebivalstvo. Slovanska Rusija mu je v resnici močno prirasla k srcu in sprejel jo je kot svojo drugo domovino. Po pobegu iz vojnega ujetništva aprila 1918, ko se za vojne ujetnike po prevzemu oblasti s strani boljševikov v Astrahanu nihče več ni zanimal in so le ti vedno bolj trpeli pomanjkanje hrane, lahko sledimo Trstenjakovi priključitvi Dobrovoljskemu korpusu Srbov, Hrvatov in Slovencev. Ta je bil ustanovljen iz ujetnikov srbske, hrvaške in slovenke narodnosti za boj proti centralnim silam, po izstopu Rusije iz vojne in sklenitvi miru s centralnimi silami pa so ga antantne sile uporabile za boj proti boljševikom. Trstenjak je v svojih opisih življenja v bataljonu, vsakodnevnih vojaških opravil in urjenj ter družabnega življenja zelo kritičen do prevladujočih velikosrbskih in monarhistično usmerjenih častnikov v poveljniškem kadru bataljona. Tem je bila osvobodilna jugoslovanska ideja namreč povsem tuja. Vse to je vzpodbujalo številne spore in nesporazume med Slovenci na eni in Srbi na drugi strani ter vodilo do krvavega obračuna med častniki. Bivanje na severu Rusije se je za 'dobrovoljce' končalo šele po uspešno opravljenih vojaških operacijah pod vodstvom Angležev zoper boljševike med Tivdijo in Ližmo v Kareliji septembra 1919. Trstenjak zaključi svojo več kot štiriletno rusko odisejado s srečno vrnitvijo v Ormož (29. 12. 1919) in odpustom iz aktivne vojaške službe (31. 12. 1919).